

Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar¹

Umut OMAY*

Özet: Çalışma yaşamındaki kadınların ve kadın işgücünün, erkeklere daha fazla haksızlığa uğradıkları genel olarak kabul edilmiş bir görüştür. Kadınların, erkeklere göre daha dezavantajlı bu durumlarının kökeninde neyin olduğu ile ilgili farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bazı yazarlar, kadınların dezavantajlı konumlarının ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklandığını ileri sürerken, bazı yazarlar da sorunun kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Bu çalışmanın amacı, kadın işgücünün erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda bulunmasının nedeninin toplumdaki hâkim ideoloji olduğunu ileri sürmektir. Çalışmada, önce Marx'ın yedek işgücü ordusu tanımı üzerinde durulmakta, daha sonra kadınların cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinin nedenleri ile ilgili tartışmalara kısaca değinilmekte ve hâkim ideolojinin kadın işgücünün işgücü piyasasında yer alıp almayacağını belirlediği iddiası özellikle Perçinci Rosie (Rosie the Riveter) ve Nazi Almanyası'ndaki kadın ideolojisi örnekleri ile tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar, Yedek İşgücü Ordusu, Cinsiyete Bağlı İşgücü Eşitsizliği, Perçinci Rosie, Nazi Ideolojisi.

Women As The Reserved Army Of Labour

Abstract: According to a most common idea, the situation of women and women labour force in the working life has been subjected to more disparities compared to men and men labour force. There are various arguments in the literature to explain the reasons of those disadvantageous situations. Some argue that this is because of the patriarchal structure in the society while some other argue that this is because of the capitalistic production relations in the economy. The

¹ Bu makale, 07 – 10 Ekim 2010 tarihleri arasında düzenlenen 12. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi'nde sunulmuş olan “Kadınlar ve Yedek İşgücü Ordusu: Perçinci Rosie Örneği” isimli bildirinin gerek içerik, gerekse de kaynakça bakımından önemli ölçüde genişletilmesi ve büyük oranda yeniden yazılması sonucunda hazırlanmıştır.

* Yard. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

aim of this paper is to bring into debate that those disadvantageous situations have been determined by the ruling ideology of the society. This paper starts with the definition of the concept “reserved army force of labour” given by Marx and then focuses on the arguments of the reasons of disparities to which women are subjected as a result of gender depended inequality of labour force. The paper ends with the argue that it is the ruling ideology which determines whether women may join to the labour force or not, by giving the examples of Rosie the Riveter and the Women Ideology in Nazi Germany.

Keywords: Women, Reserved Army of Labour, Gender Depended Inequality of Labour Force, Rosie the Riveter, Nazi Ideology.

Giriş

Çalışma yaşamı ve işgücü piyasası, cinsiyet farklılığı gözetilmeksizin hem kadınlar hem de erkekler için eşitsizlikler ve haksızlıklar barındıran bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte, kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda buldukları söylenebilir. Bu durum, kadınlar açısından, sadece ücretli işgücü piyasası ile sınırlı kalmayacak kadar geniş bir boyut taşımaktadır. Kadınların, erkeklere göre daha dezavantajlı bir durumda bulunmalarının temel nedeninin “Toplumsal Cinsiyet” olduğu ileri sürülebilir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, salt cinsiyet kavramından farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Cinsiyet kavramı sadece fiziksel ve biyolojik farklılıkları vurgularken, toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyete dayanan davranışlar, nitelikler, roller gibi farklılıkları vurgulamak için kullanılmaktadır (Slattery, 2007: 341). Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet kavramı, toplumda kadın ve erkek rollerinin dağıtılmış olduğunu ve her iki cinsiyetin de kendine özgü görev ve sorumluluklarının bulunduğunu esas alır. Rubin’e göre, “[b]ir ‘cinsiyet/toplumsal cinsiyet’ sistemi, bir toplumun biyolojik cinselliği insan faaliyetinin ürünlerine dönüştürmesini sağlayan ve bu dönüştürülmüş cinsel ihtiyaçların tatmin edildiği bir düzenlemeler dizisidir.” (Hartmann, 2006: 33). Dolayısıyla, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları sosyolojik ve kültürel anlamda vurgulamak için tercih edilen kavram, toplumsal cinsiyet kavramıdır. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasında bir hiyerarşi olduğunu da ifade eden bir kavramdır. Koray’ın ifadesiyle, “Toplumsal cinsiyete dayalı anlayışlar, ailede ve toplumda kadın-erkek rollerini belirlemede, tüm toplumsal yapı ve değerlerde varlığını hissettiren ikili dünyayı kurmakta ve bu anlayış içinde kadın-erkek arasında hiyerarşik bir ilişkiye yol açmaktadır” (2011: 16). Gerçekten, kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalarda “kadın” kavramı yerine çoğunlukla toplumsal cinsiyet kavramının ön plana çıkarıldığı görülmektedir; ancak bu tercih, sorunun asıl öznesi olan kadınların yerine daha nötr (tarafsız / yansız) bir anlatımın ön plana çıkmasına neden olmakta ve sorunun önemini bir noktada azaltıcı bir işlev

görmektedir (Scott, 2007: 9 – 14). Bu önemli bir noktadır, çünkü bazı feminist akımlar -örneğin radikal feminizm- kavramların ve buna bağlı olarak ön kabullerin ve anlamların da erkek egemenliğinin bir göstergesi olduğunu ve toplumsal cinsiyetin kadınlar aleyhine olmak üzere kurgulanmasına hizmet ettiğini ileri sürmektedirler (Slattery, 2007: 144). Diğer bir deyişle, asıl sorun kadınların uğradığı eşitsizlik halleri iken, toplumsal cinsiyet gibi bir kavram, eşitsizliğin asıl konusu olan kadınların gözden kaçırılmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışma, kadınların genel anlamıyla toplumsal rollerine odaklanmadığından ve kadınların çalışma yaşamıyla ilgili sorunları asıl inceleme konusu olarak ele aldığından, anlatımın nötrleşmemesini sağlamak amacıyla bu çalışmada özellikle “toplumsal cinsiyet” kavramı yerine, sorunun asıl öznesi olan “kadın” kavramını ön planda tutmak amacıyla yeri geldiğinde “cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği” kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bu çalışmada temel düşünce, kadın işgücünün çeşitli araçlarla baskı altında tutularak eşitsizliğe uğradığı iddiası olduğundan, kadınların çalışma hayatında nasıl ve hangi koşullar altında yer alacaklarının (tıpkı erkeklerde olduğu gibi) kadınların kendisi tarafından değil, başkaları (özellikle hâkim ideoloji) tarafından belirlendiği görüşü irdelenmektedir.

Bu çalışmada kadınların cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği nedeni ile kendi emek güçleri üzerinde, erkeklere göre, daha az söz sahibi oldukları, çalışma fırsatı bulurlarsa da çalışacakları işlerin daha çok hâkim sistem tarafından belirlendiği savının tartışmaya açılması amaçlanmaktadır. Yöntem olarak teorik bir çerçeve benimsenmiş ve kadın emeği ile ilgili çalışmalarda hak ettiği yeri henüz bulamamış olan Perçinci Rosie örneği ile Nazi İdeolojisinde Kadınlar incelenerek, kadın işgücünün, aslında toplumsal cinsiyeti etkin bir biçimde kullanan kapitalizm nedeniyle çalışma yaşamında dezavatanlı bir durumda tutulup tutulmadıkları ve Marx'ın tarifine uygun bir yedek işgücü ordusu olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorularına yanıt aranmıştır.

Yedek İşgücü Ordusu

“Yedek İşgücü Ordusu”², Marx tarafından kullanılmış bir terim olup, kapitalizmin işgücünü baskı altında tutma araçlarından biri olarak tanımlanmaktadır. Yedek işgücü ordusu, özünde emek arz ve talebi arasındaki dengesizliğin, kapitalist sistem tarafından kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmiş halini ifade etmektedir. Yedek işgücü ordusu aracılığı ile kapitalist sistem, işçilere her an işlerini kaybedebilecekleri korkusunu yaşatarak ücret maliyetlerini azaltmayı amaçlamaktadır. Yedek işgücü ordusu, işveren tarafından bir korku aracı olarak kullanıldığından, işverene sadece uysal bir işgücü sağlamakla

²Yedek işgücü ordusu terimi için Türkçe literatürde yedek sanayi ordusu, rezerv emek gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Bu çalışmada daha kapsayıcı olduğu düşüncesiyle “yedek işgücü ordusu” teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

kalmaz aynı zamanda işverene, önemli bir direnç olmaksızın, ücretleri, dolayısıyla da üretim maliyetlerini düşürme olanağını sağlar. Çünkü, sürekli olarak bir miktar işsizliğin bulunması, çalışan işçilere herhangi bir iş garantilerinin olmadığını, yerlerine geçecek başkalarının olduğunu sürekli olarak hatırlatmaktadır. Dolayısıyla yedek işgücü ordusu, kapitalist sistemin işçilerin işsizlik korkusunu manipüle ettiği bir sömürü aracıdır:

“Yedek sanayi ordusu, işçilere, sistemli bir şekilde kompresör silindiri gibi baskı yapabilmesi bakımından kapitalizm için gereklidir; kovma tehdidi altında, kapitaliste, işçi ücretlerini düşürme, emeği yeğınleştirme, yani işçi sınıfının sömürülmesini pekiştirme olanağı verir. İşsizliğı, belirli sınırlar içerisinde kapitalistlerin desteklemekte gösterdikleri ilginin nedeni, tamamen buradan gelir” (Nikitin, 2006: 98) .

Marx, Gizli, Gezgin ve Durgun olmak üzere üç tip yedek işgücü ordusu olduğunu ileri sürmüştür. Marx'ın analizinde Gizli Yedek İşgücü Ordusu bir kere kullanılan ve ihtiyaç kalmayınca kullanımından vazgeçilen işgücünü³ ifade ederken, Gezgin Yedek İşgücü Ordusu, mevsimlik çalışanlar ya da demiryolu, inşaat gibi geçici işlerde iş bulduklarında çalışanları⁴, Durgun Yedek İşgücü Ordusu ise sürekli işsizliğı ifade etmek için kullanılmaktadır (German, 2006: 116-117).

Marx'ın ücret teorisi iki unsura dayanmaktadır: Bunlar, tam rekabet ve yedek işgücü ordusudur (Akyüz, 1980: 85). Bu çalışmanın temel kavramı olan yedek işgücü ordusu, Marx tarafından, kapitalist birikim sürecinin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak nitelendirilmektedir; çünkü “[b]ütünü ile alındığında, genel ücret hareketleri, tamamıyla, yedek [işgücü] ordusunun genişleme ve daralmasıyla düzenlenir ...” (2003: 549).

Yedek işgücü ordusunun kapitalizmin artı değer üretmesinde ve emek sömürüsünü sürdürmesinde yararlı bir araç olarak kullanıldığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, yedek işgücü ordusu kapitalizm açısından, kârlılığını sağlaması ve böylelikle sermaye birikimini gerçekleştirebilmesi için gerekli ve yararlı bir araçtır. Bu nedenle, yedek işgücü ordusunun nasıl üretildiğinin anlaşılması önemlidir. Marx'a göre yedek işgücü ordusu, emeğin artı değer vermesi, dolayısıyla emeğin sömürülmesiyle yakından ilişkilidir.

Yedek işgücü ordusunun varlığı, ilk bakışta iktisat biliminin temel varsayımları arasında yer alan “fiyat, arz ve talebin dengede olduğu noktada belirlenir” düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. Bu düşünce, emek gücünün bir üretim faktörü olarak ele alındığı, dolayısıyla da emek gücünün kazancı olan ücretin de,

3 Marx'ın gizli olan yedek işgücü ordusu tanımında sözü edilen gizli işgücünün bir özelliğı de bir kez eski düzeninden sökülüp alındıktan sonra eski yaşamına dönememesidir. Marx'ın gizli olan yedek işgücü tanımı, kendi döneminde topraktan koparıp imalat sanayine yönlendirilen tarım işgücünü kapsamaktadır (German, 2006:116).

4Dolayısıyla gezgin işgücü bugünkü anlamıyla esnek çalışma biçimlerine daha uygun bir tanımlamadır.

metalaştırılmış bulunan emek gücünün fiyatı olarak düşünüldüğü liberal felsefeyle de son derece uyumludur. Ancak, bu düşünceyi esas aldığımızda, kapitalizmin sömürü temelli özelliğinin bir kez daha apaçık bir biçimde ortaya çıkması için yeterli kanıtlardan birine daha ulaşabilmektedir.

Yedek işgücü ordusu, daha önce de ifade edildiği üzere, kapitalizmin emek gücünü baskı altında tutabilmesi ve aynı zamanda ücret maliyetlerini düşürerek daha fazla artı değer vermesi araçlarından biridir. Kapitalizm, Wallerstein'ın da vurguladığı gibi, sürekli büyümek zorunda olan bir yapıya sahiptir. Wallerstein'ın ifadesiyle, "daha fazla sermaye üretmek amacıyla sermaye üretilmektedir. Kapitalistler, ayak değirmeninde daha da hızlı koşmak için gitgide daha hızlı koşan beyaz fareye benziyor." (2009: 35 – 36).

Sermaye artışı, diğer bir deyişle kapitalizmin büyümesi, ilk bakışta toplumun refahını arttıran bir durum olarak görülebilir. Gerçekten, artan sermaye ve buna bağlı olarak da büyüyen kapitalizm, en basit anlamıyla artan üretim ve dolayısıyla da artan emek talebi anlamına gelmesi gerekirken mevcut gelişmeler bunun tam tersini göstermektedir. Artan üretim, liberalizm ve dolayısıyla kapitalizm savunucularının iddia ettiklerinin aksine, artan nüfusa oranla yeni iş olanakları yaratmamakta, yeni iş olanakları yaratılsa bile yeni işgücünü istihdam etmek için kullanılmamaktadır. Sürekli olarak bir miktar işsizliğin varlığı açıktır. Eğer artan üretim, yeni işgücü talebini aynı oranda ortaya çıkarmış olsaydı işsizliğin bir sorun olarak devam etmemesi gerekirdi. Oysa, işsizlik sorunu, sürekli olarak (ve artarak) devam etmektedir. Bu nedenle, işsizliğin, yedek işgücü ordusunu sürekli kılmak için bilinçli olarak sürdürüldüğünü ileri sürmek mümkündür (Omay, 2011: 253 – 254). Bu çalışmada, yedek işgücü ordusu kadınlar özelinde incelendiğinden bu çalışmada yer alan yedek işgücü ordusu tanımı, kadın-erkek eşitsizliğinden, diğer bir deyişle cinsel ideolojiden kaynaklanan, yedek işgücü ordusudur.

Cinsel İdeoloji

Kadınların toplum içindeki yeri ve üstlendikleri roller, içinde buldukları toplumun yapısı ve kültürü ile yakından ilgilidir. Kadınların, toplum içindeki yeri ve rollerinin belirlendiği bu duruma cinsel ideoloji adı verilmektedir. "Cinsel ideolojinin temel mekanizması toplumsal cinsiyetin doğallaştırılmasıdır. Kasvetli bir yazgı işbölümünü kuşatır: "kadın işi", "erkek sorumlulukları". Cinsel karakter öğretisinde, psikolojik bir toplumsal cinsiyet yazgısı ifade edilmektedir" (Kesiriklioğlu, t.y. : 5). Kadınların söz konusu yazgısı ise, erkeklere göre daha dezavantajlı bir konumda olmak üzere belirlenmiş bulunmaktadır. Cinsel ideolojinin tek bir tarihsel döneme ait olmadığı da görülmektedir. Tarihsel araştırmalar, açık bir biçimde, cinsel ideolojinin bilinen tarih içerisinde belirgin bir yere sahip olduğunu ve kadınların erkekler karşısında uğradıkları haksızlığın ve eşitsizliğin şiddetinin dönemsel olarak artıp azaldığı, hatta bazı dönemlerde kadın ve erkek eşitsizliğinden söz etmenin mümkün olmadığı ileri sürülebilse de bu

eşitsizliğin kesin olarak hiçbir zaman ortadan kalkmadığını göstermektedir (Pelizzon, 2009: 9 – 40; Kayhan, 1999: 11 – 28). Diğer bir deyişle, eldeki veriler; bilinen tarih içerisinde uzun bir dönemden beri cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinin varlığını göstermektedir. Örneğin, günümüz Batı Kültürü'nün önemli ölçüde kaynakları arasında yer alan Kutsal Kitap'ın (Kitab-ı Mukaddes) ilk bölümlerinde, kadın ve erkek için adak adandığında biçilecek can değerleri için ödenecek değerlerde bu eşitsizlik açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kadın ve erkek arasındaki değer biçme farklılıklarının hem cinsiyete hem de yaş gruplarına göre düzenlenmiş olduğu görülmektedir. İlgili ayetler incelendiğinde değer biçmenin, üretim gücüyle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, kadınlar aleyhine oranlanmış olan değer biçmenin temelde işgücü ve üretimi esas alan bir ayırım olduğu ileri sürülebilir. Üstelik, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin oranı da belirlenmiş bulunmaktadır. Buna göre, kadının canı erkeğin canına göre daha değersiz kabul edilmiş ve deyim yerindeyse değersizliğin oranı da saptanmıştır (Omay, 2011: 254 – 255).

Diğer yandan, bazı yazarlar bilinen Avrupa tarihi içerisinde kadın ve erkek arasında, her zaman bir toplumsal cinsiyet ayırımının bu kadar keskin sınırlarla belirlenmediğini, son dönemdeki keskin ayırımın feodalizmin yıkılarak yerine burjuva kapitalizmin geçmesi ile başladığını ileri sürmektedir (Pelizzon, 2009). Dolayısıyla, kadın ve erkek arasındaki sosyolojik farklılık ve toplumsal cinsiyet kavramı dönemden döneme göre değişiklik göstermesine rağmen, son dönemdeki keskin ayırım ve kadının daha dezavantajlı konuma geçmesi güçlenen burjuvazinin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Örneğin, Herlihy'nin ifadesiyle, “[k]adının çalışmasını ev işleri ile sınırlamak... kadim bir düzen değildi. Tersine, kadının çalışmasının aşırı ölçüde ev içine kısıtlanması Orta Çağın son dönemlerinden bugüne miras kalan bir özelliğidir” (Pelizzon, 2009: 29). Gerçekten, kadın emeğinin tanımlanması için gerekli olan belirgin bir kadın kimliği ve kadın işgücü sınırının çizilmesi daha yakın döneme ait bir durumdur. Giddens, kapitalizmin ve sanayi devriminin öncesinde ortak bir aile üretimi söz konusu olduğunu ve işyeri ile ev ayırımının keskinleşmesinin kadın ile ev arasındaki birlik anlayışının ortaya çıkmasına neden olduğunu ileri sürmektedir (2005: 116; ayrıca bkz. German, 2006: 46-51; Bora, 2005: 59 – 70). Benzer şekilde, German da, bugünkü durumun anlaşılabilmesi için kapitalist üretim ilişkilerinin esaslı bir biçimde değiştiği sanayi devriminin ilk dönemlerine bakılması gerektiğini ileri sürmektedir (2006: 25 – 26). Gerçekten, “güçlenen burjuvazi “ev kadınlığı”nı yüceltmesine rağmen kadınları yeni ulus devletin birey - yurttaş tanımlamasının dışında tutmuştur” (Omay, 2011: 256).

Bununla birlikte, kadınların toplum içerisindeki yerinin incelenmesinde, sadece kapitalizm ya da sadece toplumsal yapı üzerinden inceleme yapmak yerine, hem kapitalizmin hem de toplumsal yapının tarihsel bir bütün olarak incelenmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Çünkü,

“...hem kadının ezilmişliğini, hem de kapitalizmin işleyiş mekanizmalarını bütün boyutları ile kavrayabilmek açısından toplumdaki iki dinamiği birlikte ele almak yani **kapitalizmin** ve **ata-erkilliğin** karşılıklı etkileşimini gözönünde bulundurmak şarttır” (Ansal, 1989: 10).

Ancak,

“kapitalist üretim tarzının ve bunun hakim olduğu toplumsal oluşumların bilimsel çözümlemesi, kapitalizmi bu oluşumlardaki diğer üretim biçimlerinden açık bir şekilde ayırt etmeyi gerektirir. Eğer kapitalizmin ev işlerini ve devlet işletmelerini nasıl şekillendirdiğini anlamak istiyor isek bunları kapitalist üretim tarzından ayırt etmek gerekir.” (Pelizzon, 2009: 19)

Benzer bir biçimde Hartmann da kadın sorunun anlaşılabilmesi için ikili sistem yaklaşımının gerekli olduğunu savunmaktadır. Hartmann’a göre,

“İkili sistem çözümü (kapitalizm ve [ataerkilliğin] birbiriyle etkileşim içinde olan ayrı alanlar olarak önerilmesi) veya daha çok üretim biçimlerinin Ortodoks Marksist tartışmalarına dayalı bir analiz, toplumsal cinsiyet sistemlerinin kökeni ve bu sistemlerde meydana gelen değişiklikler ile ilgili açıklamalar cinsiyete dayalı işbölümünü[n] dışında aranmaktadır. Aile, hane yapısı ve cinsellik, bunların tamamı değişen üretim biçimlerinin ürünleridir ... Hartmann, kapitalizm ve [ataerkilliği] birbiriyle etkileşim içinde olan ayrı alanlar olarak ele almanın önemini ısrarla vurgular.” (Scott, 2007: 18 - 19)

Bu nedenle, kadın emeği ilgili incelemelerde, gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinin ekonomik sistem tarafından etkin bir şekilde kullanıldığı ve kadın işi-erkek işi olarak tanımlanabilen yapay ayrımlarla bu sürecin pekiştirildiğidir. Gerçekten “...kapitalizmde erişkin ücretli erkek “ekmek parası kazanan” olarak, erişkin ev işçisi kadın ise “ev kadını” olarak sınıflandırılmıştır” (Wallerstein, 2009: 22). Dolayısıyla, toplumsal temelden ayrı olarak kapitalist ekonomik sistemin de kadın işgücü üzerinde etkili olduğunu ayrıca belirtmek gerekmektedir.

Kadınlarla ilgili çalışmalarda -özellikle feminist literatürde- kadın-erkek eşitsizliğinin kaynağı ve hangi yöntemlerle incelenmesi gerektiği konusunda görüş birliğinin bulunduğu söylenemez. Bunun nedeni, tek bir feminist akımın olmaması ve bu akımların sorunun kaynağını başka nedenlere dayandırmasıdır. Örneğin, “geleneksel feminizm”, “liberal feminizm”, “Marxist feminizm”, “sosyalist feminizm”, “radikal feminizm”, “siyah feminizm”, “toplumsal inşa feminizmi” ve “post-modern feminizm” gibi birçok feminist akım bulunmaktadır (Slatter, 2007: 139 – 147; Hartman, 2006: Scott, 2007: 14 – 37; Berberoğlu, 2009: 199 – 220) ve bu akımların, başlangıç noktaları kadın-erkek eşitsizliği olsa da, bu eşitsizliğin giderilmesi yönünde ulaştıkları sonuçlar ve izlenmesini önerdikleri yöntemler birbirlerinden farklılaşmaktadır. Örneğin, Marxist feminist akım, sorunu kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde ele alırken ve dolayısıyla “kadınların ekonomik

sistemle ilişkisi” (Hartmann, 2006: 4) üzerinden analizlerini sürdürürken⁵, “toplumsal inşa feminizmi bir bütün olarak cinsiyetlendirilmiş toplumsal düzene ve onu inşa ve muhafaza eden süreçlere bakar” (Berberoğlu, 2009: 214 – 215).

Başlangıcı ne olursa olsun, bugün gelinen nokta, toplumsal cinsiyet nedeniyle kadınların bütün bir yaşamlarının etkilendiğidir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyeti etkin bir biçimde kullanan kapitalizmden kaynaklanan cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği de, çalışma yaşamında kadınların dezavantajlı bir durumda bulunmalarına neden olmaktadır. Kadınlar, çalışma yaşamında gerek nitelik gerekse de nicelik açısından daha az fırsata sahip olduklarından, toplum içindeki rolleri de bundan olumsuz yönde etkilenmektedir. “Bunun sonucunda bir kısır döngü gibi kadının toplum içindeki rolü giderek erkek egemen bir toplumda eşitsizliği en fazla yaşayanlar olarak tescillenmiş olmaktadır” (Omay, 2011: 256).

Cinsiyete Bağlı İşgücü Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet, toplumdaki kadın-erkek rollerini belirlemede kullanılırken, kadınlar açısından olumlu ve olumsuz birçok sonucu ortaya çıkartan doğal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Örneğin, “bazı durumlarda kadınların koruma altına alınması ve çeşitli özel hakların verilmesi kadınlar açısından olumlu bir eşitsizlik olarak nitelendirilebilirken bazı durumlarda [-ki çoğunlukla-] kadınların bazı işlerde çalışmasının fiilen yasaklanması ya da çeşitli gerekçelerle kadınların sadece belirli işlerde çalışmasına yönelik fiili düzenlemelerin yapılması ve kadınların çeşitli nedenler gerekçe gösterilip çoğunlukla işverenler tarafından tercih edilmemesi olumsuz bir eşitsizlik olarak düşünülebilir” (Omay, 2011: 257 – 258). Toplumsal cinsiyet, daha önce de ifade edildiği gibi, toplumsal kültür ve buna bağlı olarak toplum içindeki davranışların ve rollerin cinsiyet üzerinden ele alınışı ile ilgilidir. Kısacası, cinsiyete bağlı roller ve davranış biçimleri, cinsel ideolojinin bir yansıması olarak toplumsal cinsiyet kavramını ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal cinsiyet, sosyolojik anlamdaki bütün ilişkileri içeren bir yapıya sahiptir. Ancak, daha önce de ifade edildiği gibi, toplumsal cinsiyet kavramı bazı yazarlar tarafından, kadın-erkek eşitsizliğini açık bir biçimde vurgulamadığı için eleştirilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada, çalışma yaşamındaki kadın-erkek eşitsizliğini özellikle vurgulamak amacıyla yer yer “cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği, diğer eşitsizlik biçimleri gibi kapitalist sistem tarafından bir sömürü ve baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Cinsel ideoloji ve toplumsal cinsiyetin sadece kapitalizmden kaynaklanan bir eşitsizlik biçimi olmadığını, köklerinin çok eskilere dayandığı daha önce ileri sürülmüştü⁶. Cinsiyete

⁵ Hatta, “Marksist feminist kuram kadınların ezilmesinin üretim dışında açıklanabileceğini reddetmektedir” (Berberoğlu, 2009: 206).

⁶ Wallerstein’ın da ileri sürdüğü gibi, “cinse ve yaşa göre reel işbölümünün tarihsel kapitalizme ait bir buluş olmadığı ortadadır” (2009: 22).

bağlı işgücü eşitsizliği cinsel ideolojinin kapitalizm tarafından kendi çıkarları doğrultusunda etkin bir biçimde kullanılmasını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, kadınlar sadece cinsiyetleri nedeniyle çalışma yaşamında dezavantajlı bir duruma getirilmektedirler.

Cinsel ideoloji nedeniyle çalışma yaşamındaki işbölümünün yanı sıra toplumsal yaşamdaki işbölümü de “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ikiye bölünmüş bulunmaktadır. Gerçekten, cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği sonucunda bazı işler, kültürel ve tarihsel olgular gerekçe gösterilerek, kadın işi olarak tanımlanmıştır. Örneğin, ev işleri ya da çocuk yetiştirme kadınların doğal görevleri olarak algılanmaktadır⁷. Bunun nedeni ise, bu işlerin hem kadının doğasına uygun olduğu hem de bu görevlerin özel ve soyutlanmış bir ortam olan evde gerçekleştiriliyor olmasının ahlaki anlamda da uygun görüldüğü şeklinde açıklanmaktadır (Grint, 1998: 39; Omay, 2011: 258 – 259); çünkü, ev “sevimsizlik, namus ve iffetin bulunduğu yer”dir (Bora, 2005: 60). Yine, kapitalizmin dayandığı liberal felsefenin önemli isimlerinden Hume, “bir cinsin elde edebileceği en büyük saygı, sadakatten gelir. Bir kadın bu konuda zayıflık gösterirse, orta malı ve bayağı olur. Şerefini kaybeder ve bütün hakaretleri hak eder” (Benazus, 2008: 117) derken, kapitalist sistem tarafından kadın işgücünün evde çalışacak ücretsiz işgücü olarak betimlenmesini, Bora'nın vurgulamış olduğu “iffet ve namus” kavramlarının geçerliliği açısından teyit etmektedir. Zaten, kadının yaşam alanının evle sınırlanmış olması bir yalıtılmışlık anlamı da taşımaktadır (Ecevit, 1989: 57 – 58). Dolayısıyla, kadınların ev işleri ve çocuk bakımı ile özdeşleşmesinin kültürel bir arka planının olduğu ve bu kültürel arka planın da erkek egemen bir ideolojiye, cinsel ideolojiye bağlı kılındığı ortaya çıkmaktadır. Üstelik, kadınların doğal çalışma ortamlarının ev olduğu düşüncesi o kadar yaygınlaşmış ve içselleştirilmiştir ki, çalışma yaşamında kadınların, kadın oldukları için sorun yaşadıkları gerçeği uzun bir süre görmezden gelinmiş ve bu soruna yeterince eğilinmemiştir. Örneğin, 1968 yılına kadar A.B.D'de yayınlanmış ve işgücü olarak kadın tarihini inceleyen kitapların toplamının bir kütüphane rafından fazla olmaması son derece anlamlıdır (Helmbold ve Schofield, 1989: 501).

Ev işleri ve çocuk bakımı gibi birkaç kelime ile özetlenen işler aslında geniş bir kapsama sahiptir. Gerçekten, ev işi ve çocuk bakımı denildiğinde alışveriş, bahçe bakımı, temizlik, yemek pişirme, bebek bakımı, ütü yapmak gibi piyasada belirli bir bedel karşılığında yaptırılabilen işler söz konusu olmaktadır. Oysa

⁷ Gerçekten, kadınların özgürleştirilmesi için gerekli adımların neler olduğunu tarif edilirken aslında üstü örtülü bir biçimde, ev işlerinin ve çocuk bakımının kadınların doğal işi olduğunu kabul edilmiş olunmaktadır. Örneğin, Editions Sociale tarafından derlenen bir kolektif çalışmada kadın özgürleşmesi için gerekli koşullar şu şekilde özetlenmektedir: “Kadının dışarıda çalışabilmesi için onu günlük külfetinden kurtarmak, restoranlar, çamaşırhaneler, çocuk bakımevleri, anaokulları, çocuk bahçeleri ve okullar açmak gerekir” (Marx, Engels, Lenin, 2003: 57).

kadınlar, ailenin bir bireyi olarak cinsel ideoloji nedeniyle bunları doğal görevi olarak algılayarak herhangi bir ücret talep etmeksizin bu işleri yapmakta ve dolayısıyla -çoğunlukla farkında olmadan- aile ekonomisine katkı sağlamaktadır. Kısacası kadın, emeğini herhangi bir ücret talebi olmaksızın sunmakta ve böylelikle kadın işgücünden tam anlamıyla ücretsiz işgücü olarak yararlanılmaktadır (Grint, 1998: 38 – 39; Omay, 2011: 259). Ecevit'in ifadesiyle,

“Kadın emeğinin kullanımına yönelik bütün analizler, ‘çalışma’ kavramına dikkatle yaklaşmak zorundadır. Çünkü bu kavram, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde, ... neredeyse sadece piyasa için yapılan etkinlikleri anlatmak için kullanılır olmuştur. Kadınların kendilerinin ve ailelerinin yeniden üretimi için yaptıkları ve yarattıkları, kullanım değeri olduğu halde piyasaya girmeyen, dolayısıyla değişim değeri ve bunun sonucu parasal karşılığı olmayan her türlü iş, ‘çalışma’dan sayılmayıp başka adlarla nitelendirilmiştir. Böylece ‘çalışma’, hemen her zaman evin dışında gerçekleştirilen, parasal karşılık bulan, ‘görünen’, ‘değerli’ ve ‘yararlı’ eylemleri ifade eden bir anlama bürünmüştür. Çalışma böyle tanımlandığında, kadınların evde yaptıkları veya ev dışında yapılmakla beraber karşılığı ödenmeyen her türlü iş, ‘çalışma’ sayılmamakta, dolayısıyla ‘görünmemekte’, ‘değersizleştirilmekte’ ve ‘önemsizleştirilmektedir.’” (2000: 119).

Bazı yazarlar, kadınların ev işi, çocuk bakımı gibi hizmetleri yerine getirmesinin sonuçlarının, bununla sınırlı kalmadığını belirterek, kadınların ekonomik sisteme ayrıca “emeğin yeniden üretimini” sağlayarak dolaylı yoldan katkıda bulduklarını ileri sürmektedirler. Zira, “kadınlar, erkeklerin ev sorumluluklarının tamamını üstlerine alıp, erkeklerin ertesi gün dinlenmiş ve yeniden çalışma gücünü kazanmış bir biçimde işlerine gitmelerini sağlamakta, böylelikle ekonomik sisteme yine ücretsiz aile işçisi olarak hizmet etmiş olmaktadır” (Omay, 2011: 259 – 260).

Bu nedenle kadın, işgücünü herhangi bir gelir karşılığı olmaksızın sunduğundan ve geçimini erkeğe bağlı olarak sürdürdüğünden, geçimini “sağlayan erkek karşısında hep emekçe, bedence, duyguca sömürülmeye mahkûm kalmaktadır”⁸ (Benazus, 2008: 45). Çünkü,

⁸ Zira, kadınlar yapmış oldukları bu hizmet karşılığında ücret almadıkları için, kapitalist piyasa ekonomisi mantığı nedeniyle “çalışmış” sayılmamakta ve dolayısıyla da işçi olarak kabul edilmemektedir. Oysa, kadının emek sarfı iş yapma olarak kabul ediliyorsa ve bu emek sonucunda elde edilen çıktının ekonomik anlamda bir karşılığı varsa o zaman kadınların bu şekilde çalışmalarının “ücretsiz aile işçiliği” olduğunu kabul etmek gerekir. Diğer yandan, kadınların bu gibi hizmetleri aslında bir bedel karşılığında sürdürdükleri de ileri sürülebilir. Çünkü, erkek dışarıda çalışıp evin geçimini sağlayan kişi olarak görüldüğünden, kadın aslında sarf etmiş olduğu emeğin karşılığını, cinsel ideolojiye uygun olarak, geçiminin sağlanması biçiminde almaktadır. Diğer bir deyişle, kadın geçiminin

“Eviçi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyete dayalı iş bölümü, kapitalist patriarka çerçevesinde doğal bir alan olarak kurulur ve bu alandaki işler de kadın doğasının bir parçası olarak sunulur. Eviçinde yapılan işlerle, boş zaman ve sevgi paylaşımının iç içe geçmişliği de, harcanan emek miktarını gizler. Kadınların eviçinde harcadıkları duygusal, fiziksel ve zihinsel emek karşılığında ücret ödenmez ve tüm bu nedenlerle, bu emek görünmezdir” (Ulutaş, 2009: 27).

Kadın emeğinin ücret karşılığında işgücü piyasasına dâhil edilmesi ise, kadının özgürleşmesi, kendi varlığını gerçekleştirebilmesi sonucunu doğurmamaktadır. Zira, evde sunulan ücretsiz emeğin uğradığı sömürünün bir benzerinin ücretli çalışma boyutunda da görüldüğünü ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Tarihsel olarak, cinsel ideoloji nedeniyle, erkeğinkiyle karşılaştırıldığında kadınların bedensel olarak daha zayıf olduğu ve yaptıkları işlerin daha değersiz olduğu ileri sürüldüğünden, kadın emeğinin değerinin daha az kabul edildiği ve kadınlara daha az ücret ödendiği görülmektedir. Bu nedenle, cinsel ideolojiden kaynaklanan cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinin diğer önemli bir boyutu da ücretli bazı işlerin ve bazı mesleklerin de cinsiyete bağlı bir ayrıma tabi tutulmalarıdır. Gerçekten, özellikle değeri düşük -ya da değeri düşürülmüş bazı işler ve meslekler- kadın işgücü için uygun görülmüştür (Omay, 2011: 261 – 262). Örneğin Giddens’in ifadesiyle,

“... kadın işçiler bürolarda ve mağazalarda, yetki hiyerarşisinin en altında, rutin ve erkeklere açık kariyer fırsatlarının çok azına sahip iş ortamlarında bulunmak durumundadırlar. “Sekreterin” yaptığı işin kaderi, bu fenomenin nasıl geliştiğine dair güzel bir örnek sunar. Britanya’da ondokuzuncu yüzyılın ortalarında, sekreterlerin yüzde 1’inden azı kadındı. Fakat ... “sekreter” olmak, kayıt tutma ve diğer becerilerin kullanımını içeren sorumlu bir pozisyona sahip olmak demektir. Yirminci yüzyıl, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında daktilonun kullanımıyla başlayan, “yazı işleri ile uğraşan” işçinin işinin yarı-vasıflı işlemler dizisine dönüşümünün eşlik ettiği, büro işinin makineleşmesi sürecine şahit olmuştur. Bugün sekreterlerin çoğu, tezgâhtarların çoğu gibi kadındır.” (2005: 118).

German da değeri düşürülen mesleklerin kadın işi haline gelmesinde sekreterlik örneğini vermekte ve “sekreterlik işleri çok sayıda ücreti düşük, derecesi düşük kadının çalıştığı ve gittikçe sadece kadınların çalıştığı bir sektör oldu. Bugün sekreterlik emek gücünün dörtte üçü, kadın işçilerden oluşuyor... Birinci Dünya Savaşı sırasında az sayıda genellikle erkeklerin çalıştığı bir sektör [olan sekreterlik], zamanla toplumsal olarak değeri azalan, yeni teknolojilerle kitlesel işçi çalıştırılan bir sektöre dönüştü” (2006: 105 – 106) demektedir. Kısacası, kariyer olanakları kısıtlı, geleceği belirsiz, düşük vasıf düzeyi gerektiren işler ve meslekler daha çok kadın

sağlanması karşılığında çalışmaktadır. Ancak bu durum, kadının erkeğe olan bağımlılığının bir başka ifadesi olarak kabul edilmelidir.

işgücü için uygun görülmektedir (Ansal, 1989: 8). Dolayısıyla, Giddens'in da belirttiği gibi, hizmet sektöründe kadın işgücünün sayısının, beyaz yakalı işçilere paralel olarak artış göstermesi sadece sayısal bir artış olarak kabul edilmeli, kadınların erkeklerle eşit konuma gelmeye başlamalarının bir göstergesi olarak kabul edilmemelidir (2005: 117 – 118). Diğer bir deyişle, mesleklerin ve işlerin değerini ve saygınlığını belirleyen kapitalizm, kendi ihtiyaçları doğrultusunda bu mesleklerin ve işlerin değerini ve saygınlığını düşürerek, bunları kadın işi haline dönüştürmektedir. Bu nedenle, kadın işgücünün -özellikle hizmet sektöründeki- sayısının artışı bir nitelik artışından daha çok bir nicelik artışı olarak kabul edilmelidir (Omay, 2011: 262 – 263).

Bu artışın önemli nedenlerinden biri, kadınların aile sorumlulukları gerekçe gösterilerek esnek çalışma biçimlerine yönlendiriliyor olmasıdır; kadınların esnek çalışma biçimlerine yönlendirilmesinin bir başka nedeni de bu tip işlerde çalıştırılan işçilerin kolaylıkla işten çıkarılabilmesi ve bu işler genellikle düşük vasıf gerektirdiğinden, bu işler için düşük ücretler ödenmesidir (Karadeniz, 2011: 89). Dolayısıyla, çalışma hayatına dâhil olan kadınların, asli yükümlülükleri sayılan ev işleri ve çocuk bakımı gerekçe gösterilerek, daha çok güvencesiz ve düşük vasıf gerektiren, bu nedenle de kapitalizm açısından kârlı bir iş ilişkisi biçimini oluşturan esnek çalışma biçimlerine yönlendiriliyor olmalarının da cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinin bir sonucu olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten, İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre, işe alım mülakatlarında mülakatçıların büyük bir çoğunluğunun kadınlara, erkeklerden farklı olarak, çocuklarının olup olmadığını sordukları tespit edilmiştir. Bunun nedeni sorulduğunda alınan yanıtlar çerçevesinde şöyle bir sonuç ortaya çıkmıştır: Mülakatçılar çocuklu kadınların çocuklarının okulları ya da hastalanması nedeniyle daha fazla işe devamsızlık gösterdiklerine çünkü çocuk bakımının özellikle annenin sorumluluğunda olduğuna inanmaktadırlar (Giddens, 1997: 321).

Ev işleri ve çocuk bakımı gibi işlerin kadınların asli görevi olduğu düşüncesi çalışan kadınların “çifte vardiya” ile sömürülmesine ve ezilmesine neden olmaktadır. Berberoğlu'nun da işaret ettiği gibi,

“...erkek işçiler genellikle sadece bir işte çalışırken ve her gün eve dönüp dinlenmeyi ve ev yemeğini düşünürken, çalışan kadınlar eve döndüklerinde çalışmaya devam etmektedirler, çünkü ev işlerinde (yemek yapmak, temizlik yapmak, yemeği planlamak) ve çocuk bakımında asli sorumlu olmaya devam etmektedirler. 1960'ların sonlarında yayımlanan meşhur bir makalenin işaret ettiği gibi “kadınların işi hiç bitmez” (2009: 205).

Kadınların çifte vardiya ile ezilmesinin de cinsel ideolojiden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü ücret karşılığında çalışma fırsatını bulan kadınlar da, sonuçta cinsel ideolojiden kaynaklanan ev işleri, çocuk bakımı gibi görev ve sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmek zorundadırlar.

Bununla birlikte, kadınların hem çalışma yaşamında hem de toplumsal anlamda muhatap oldukları işbölümünün cinsel ideoloji çerçevesinde belirlendiği yönünde bir açıklama bugünkü koşullarda yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar toplumsal cinsiyet (ve bunun sonucunda cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği) toplum yapısı ve kültüründen etkilenerek biçimleniyor olsa da, son dönemde bu yapıyı biçimlendiren ve bu olumsuz yargıyı kendi çıkarları konusunda etkin bir biçimde kullanan kapitalizmin varlığını da göz ardı etmemek gerekir. Çünkü kapitalizm, yeri geldiğinde ve ihtiyaç duyduğunda, toplumsal cinsiyet gibi kavramları alt-üst ederek kadınlardan, tıpkı erkekler gibi yararlanabilmektedir ve erkeklerden beklenen işgücü verimini kadınların da göstermesi talep edilebilmektedir.

Gerçekten, kadınların bedenlenmiş güçsüz ve korunmaya muhtaç oldukları, uzun zamandan beri genel kabul görmüş bir düşüncedir. Bu düşünce nedeniyle, kadınlardan sadece buna uygun bir biçimde davranış göstermeleri ve öncelikle toplumsal cinsiyetin kendilerine uygun gördüğü görevleri yerine getirmeleri ve bu görevlerini ihmal etmeden, yine toplumsal cinsiyet tarafından kendilerine uygun görülen işleri yapmaları kendilerinden beklenmektedir. Oysa bu varsayımın ve toplumsal cinsiyet kavramının bugünkü anlamıyla gerçekten toplumsal ön kabullerden kaynaklanıp kaynaklanmadığının sorgulanmasını gerektirecek bazı örneklerin olduğunu belirtmek gerekir. Bu örneklerden, belki de en dikkat çekici olanı, II. Dünya Savaşı sırasında yürütülen Perçinci Rosie (Rosie the Riveter) kampanyasıdır.

Perçinci Rosie (Rosie the Riveter)

Toplumsal cinsiyet anlayışına göre, kadınlar bedenlenmiş daha zayıf ve güçsüz oldukları için erkek işi olarak kabul edilen işleri yapmamalıdır ve aslında asıl işyerleri de evdir. Ancak, bu varsayımın dayandığı gerekçenin, sanıldığı aksine, sağlam bir temeli olduğu söylenemez. Çünkü, kadınların bedenlenmiş zayıf oldukları ön kabulünün yapay bir sav olduğunun ileri sürülebilmesi için bazı tarihsel kanıtlar bulunmaktadır. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin güçlü olduğu dönemlerde devlet ideolojisi olarak kadın ve erkek işgücünün eşitliği ideolojisi geçerli olmuştur. Ancak bu ideoloji de, diğer birçokları gibi hâkim ideolojilere ve kültürel yapıya yenik düşmüştür. Dolayısıyla, kadın ve erkek işgücünün eşitliği anlayışı cinsel ideolojinin baskınlığı karşısında başarılı olamamıştır. Zira, kadınlar “erkek işlerini” itirazsız kabul ederlerken, erkekler “kadın işlerini” kabullenmekte gönülsüz davranmışlardır (Grint, 1998: 45). Dolayısıyla, cinsiyete bağlı işbölümünün, doğal olmayan ve bunun yerine ideolojik bir arka plana dayanan bir yapısının olduğu, yeri geldiğinde cinsiyete bağlı işbölümüne karşı takınılan tutum ve inanışların dönemin ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterebildiğini ileri sürmek mümkündür. Gerçekten, Sovyetler Birliği döneminde kadınların erkek işi olarak kabul edilen işlerde itirazsız çalışmış olmaları tek örnek değildir. Bir başka örnek, yine yakın tarih olarak sayılabilecek II. Dünya Savaşı döneminden (A.B.D. ve İngiltere) verilebilmektedir. Özellikle,

A.B.D.'de, bugün bir efsaneye dönüşmüş bulunan Perçinci Rosie kampanyası, kadınların bedensel olarak güçsüz oldukları için ev dışı işlerde çalışmaya uygun olmadıkları, zaten çocuk bakımı, yemek pişirmek, ev temizliği yapmak gibi işlerin kadının doğasına daha uygun olduğu düşüncesinin tam da tersi bir biçimde kadınların, erkek işi olarak tanımlanan birçok işte en az erkekler kadar etkin bir biçimde çalışabileceğini gösteren iyi bir örnektir. Dolayısıyla, Perçinci Rosie kampanyası, mevcut cinsel ideolojinin dayandığı temellerin sorgulanmasını gerektiren bir örnektir.

II. Dünya Savaşı boyunca, ABD ve İngiltere'de, erkek işgücünün önemli bir kısmının savaşa katılmış olması nedeniyle, kadınlar bu boşluğu doldurmak için göreve çağrılmışlar ve kadınların ev dışında çalışmalarının vatanseverlik görevi olduğu görüşü desteklenmiştir. Hatta o dönemde, A.B.D.'deki endüstriyel üretim sorununun asıl nedeninin işgücü eksikliği değil, kadın işgücü eksikliği olduğu ifade edilmekte ve işgücü kavramının ister istemez kadın işgücü kavramına dönüştüğü görülmektedir⁹ (Carr, 1943: 8 – 12). Bu nedenle kadınların geleneksel rolleri olan “ücretsiz ev işçisi” rollerini, bir süreliğine de olsa, bırakıp işgücü piyasasına girmeleri için çok yoğun bir kampanya başlatılmış ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet baştan kurgulanmıştır. Diğer bir deyişle bu kampanyanın amacının, kadınların o döneme kadar sahip oldukları toplumsal rollerini gösteren imajın, deyim yerindeyse ters yüz edilip yerine, ihtiyaç duyulan yeni role uygun yeni bir imaj ortaya koymak olduğu açık bir biçimde görülmektedir. Zira, “bu dönem üzerine yapılan analizler, bir amacı gerçekleştirmek için medya, hükümet ve üretim endüstrisi seferber olduğunda kadınların imajının ne kadar çabuk değişebildiğini göstermektedir” (Gordy vd., 2004: 82). Cinsel ideolojinin, kadınların fiziksel olarak ağır işlere uygun olmadığı yönündeki görüşüne karşın, kadınları işgücüne çekmek için başlatılan bu kampanyada kullanılmak üzere erkeksi tavırlara ve hatta erkeksi bir vücuda sahip “Perçinci Rosie” (Rosie the Riveter) poster tiplemesi yaratılmıştır. Ancak, ilk yaratılan poster tiplemesi daha kadınsı özelliklere sahipken, kampanya sırasında yaratılan ikinci poster tiplemesi daha erkeksi özelliklere sahiptir (Kottak, 2000: 295; bkz. Resim 1 ve Resim 2).

9 Bu noktada şunu da belirtmek önemlidir. İngilizce'de işgücü anlamında kullanılan kelime çoğunlukla “manpower” olup, bu dilde “man” kelimesi hem erkek hem de insan anlamıyla kullanılmaktadır. Savaş sırasında “man” kelimesinin, kadın anlamına gelen “woman” kelimesiyle değiştirilerek, “manpower” kelimesinin “womanpower” olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Resim 1: Perçinci Rosie (Kampanya başladığında)¹⁰

Kaynak: (Doyle, 2009)

Resim 2: Perçinci Rosie (Kampanya Devam Ederken)¹¹

Kaynak: (Doyle, 2009)

Bu kampanya öncelikle “kadınları ülke menfaatleri gereği işgücüne dahil olmaya cesaretlendirmeye” (Gordy vd., 2004: 82) çalışmıştır. Yaratılan bu poster tiplerinin yanı sıra, dönemin ünlü söz yazarları tarafından sözleri yazılan ve bir erkek dördlüsü¹² tarafından seslendirilen bir şarkı da kampanyanın başarılı olması amacıyla etkin bir biçimde kullanılmıştır.¹³ Gerçekten, Perçinci Rosie

10 Kampanyanın başında bu poster ilk kez Westinghouse fabrikasında kullanılmak için J. Howard Miller tarafından hazırlanmıştır (Doyle, 2009).Yeri gelmişken, Amerikan Silah Sanayi'nin özel sektör kontrolünde olduğunu belirtmek gerekir.

11 Bu resim Norman Rockwell tarafından hazırlanıp, The Saturday Evening Post dergisinin 29 Mayıs 1943 tarihli sayısının kapağında yer almıştır. Bu resmin özelliği, Rosie isminin bir kampanya resminde ilk kez doğrudan kullanılmasıdır (Doyle, 2009).

¹² Dönemin popüler gruplarından “Four Vagabonds” (Dört Serseri).

13 **Şarkının tam sözleri şu şekildedir:** “While other girls attend their fav'rite cocktail bar/ Sipping Martinis, munching caviar/ There's a girl who's really putting them to shame / Rosie is her name / All the day long whether rain or shine / She's a part of the assembly line / She's making history, working for victory / Rosie the Riveter/ Keeps a sharp lookout for sabotage/ Sitting up there on the fuselage/ That little frail can do more than a male will do/ Rosie the Riveter/ Rosie's got a boyfriend, Charlie/ Charlie, he's a Marine/ Rosie is protecting Charlie/ Working overtime on the riveting machine/ When they gave her a production “E”/ She was as proud as a girl could be/ There's something true about/ Red, white, and blue about/ Rosie the Riveter / Everyone stops to admire the scene/ Rosie at work on the B-Nineteen/ She's never twittery, nervous or jittery/ Rosie the Riveter/ What if she's smeared full of oil and grease/ Doing her bit for the old Lendlease/ She keeps the gang around/ They love to hang around/ Rosie the Riveter/ Rosie buys a lot

kampanyasının yürütülmesinde dönemin medya araçları etkin bir biçimde kullanılmıştır. Dolayısıyla, poster örnekleri ve yazılan şarkının, bir popüler kültür örneği olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmek mümkündür. Çünkü, popüler kültürde “anımlar ve mesajlar basitçe aktarılmazlar” zira “sosyal iletişimde mesaj, yapı ve biçimde daima karmaşıktır” (Storey, 2000: 20; 23). Bu nedenle, Perçinci Rosie kampanyasının, tıpkı cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğinde olduğu gibi, bir zihin yönlendirme süreci olduğunu ileri sürmek mümkündür. Dolayısıyla, cinsiyete bağlı işgücünü ortaya çıkaran ve bunu etkin bir biçimde kendi çıkarları için kullanan hâkim ideoloji, yeri geldiğinde, ihtiyaçların değişmesi sebebiyle bu ideolojiyi alt-üst edip yeni bir ideolojiyi yaygınlaştırabilmektedir. Gerçekten, Hegarty'nin de ileri sürdüğü gibi devlet aygıtı II. Dünya Savaşı sırasında, kadınlara yönelik karmaşık ve hatta toplumsal ahlaka aykırı olarak nitelendirilebilecek bir kampanyayı başarıyla yürütmüştür¹⁴ (2008: 2). Bu durum, “kültürel çalışmalardaki “kültür” kavramı[nın], estetik anlamdan çok siyasal anlamıyla tanımlan[masının]” (Storey, 2000: 9) iyi bir örneğinin oluşturmaktadır. Çünkü, Perçinci Rosie örneğinde de görüldüğü gibi, kadın emeğini işgücü piyasasından bilinçli olarak uzak tutan sistem ve ideoloji, yeri geldiğinde kadın emeğinden her anlamda yararlanma konusunda hiçbir çekince taşımamaktadır. A.B.D'nin II. Dünya Savaşı boyunca ihtiyaç duyduğu ilave işgücü 4 milyona ulaşmış bulunduğundan (Runte ve Mills, 2003: 5) bu işgücü ihtiyacının

of war bonds/That girl really has sense/ Wishes she could purchase more bonds/ Putting all her cash into national defense/ Senator Jones who is “in the know”/ Shouted these words on the radio/ Berlin will hear about/ Moscow will cheer about/ Rosie the Riveter!” (Doyle, 2009)

Şarkı sözlerinin çevirisi: “Diğer kızlar popüler bir kokteyl bara takılıp, martinilerini yudumlar, havyarlarını çiğnerken; onları gerçekten utandıran bir kız var, Rosie'dir adı. Yağmur yağsa da, güneş açsa da gün boyu montaj hattının bir parçasıdır Perçinci Rosie, zafer için çalışır, tarih yazar. Sabotaj olmasın diye tetiktedir, uçak gövdesinde oturan bu küçük narin şey. Bir erkeğin yapacaklarından daha fazlasını yapar, Perçinci Rosie. Rosie'nin bir erkek arkadaşı var, ismi Charlie, Charlie bir denizci. Rosie perçin makinesinde fazla mesai yapıp Charlie'yi korur. Bir üretim ödülü aldığında bir kızın olabildiğince gururlanır. Kırmızı, beyaz ve mavi 'de [Amerikan Bayrağının Renkleri] doğru bir şeyler var, o da Perçinci Rosie'dir. Rosie B-19'da [Ağır Bombardıman Uçağı] çalışır, herkes bu manzarayı durup yüceltir, petrole ve makine yağına tamamen bulansa da Perçinci Rosie asla söylenmez, sinirlenmez ya da gerilmez, Müttefik silah programı için görevini yapıp, ekibini toplar, onlarla takılmayı sever, Perçinci Rosie. Rosie savaş tahvilleri alır, Bu kız gerçekten akıllı, parasını Ulusal Savunmaya yatırır, Daha çok tahvil almak ister, Meşhur Senator Jones bu sözleri radyoda haykırır, Berlin bunları duyar, Moskova bunlarla neşelenir, Perçinci Rosie.”

14 Hegarty, kadınlardan sadece savaş endüstrisi üretiminde değil aynı zamanda “Zafer Kızları (Victory Girls), Haki Renk Manyakları (Khaki-Wackies), Patriotutes (Vatansever anlamındaki Patriot kelimesi ile Fahişe anlamına gelen Prostitute kelimesinin birleşmesinden yaratılan ve Vatansever Fahişe anlamına gelen bir kelime)” gibi çeşitli adlar altında askerlerin hoşça vakit geçirmesi için yararlanıldığını da belirtmektedir (2008).

giderilmesi için de kadınlara başvurmak gerekmiştir. Hâkim sistem bütün bu süreci kültürel bir arka plana dayanarak maharetle sürdürmüştür. Bu nedenle Perçinci Rosie, bir popüler kültür uygulaması olarak özellikle üzerinde durulması gereken bir örnektir. Çünkü “kültürel konular, tarihe basit bir biçimde ayna tutmakla kalmazlar; aynı zamanda onun süreçlerinin ve uygulamalarının birer parçası olurlar” (Storey, 2000: 11).

Perçinci Rosie örneğinde de görüldüğü gibi, kadınlar sadece o zamana kadar “erkek işi” olarak tanımlanan gemi inşaatı ve uçak montajı gibi ağır işlerde dâhil olmak üzere her türlü işte herhangi bir tereddüt yaşanmadan çalışabilmişler, daha doğru bir ifade ile kültürel hegemonyanın telkinleriyle çalıştırılmışlardır¹⁵. Bu süreç içerisinde dikkat çeken diğer bir nokta ise, gerektiğinde kadınların yaşamını kolaylaştırılabilir olacak düzenlemelerin de yapılabildiğidir. Daha önce de ifade edildiği gibi ev işleri ve çocuk bakımı gibi işler kadınlarla özdeşleştirilmiştir ve buna bağlı olarak da kadın emeğinden ücretsiz aile işçisi olarak yararlanılmaktadırlar. Ancak, bu algının kırılması gerekmektedir ve bu algıyı kırma görevi yine ideoloji yapıcılarının düşmüş ve özellikle toplumsal yapı, devlet eliyle duruma uygun bir dönüşüme uğratılmıştır. Örneğin II. Dünya Savaşı arifesinde (İngiltere’de),

“evli kadınlar öncelikle gönüllü olarak çalışma hayatına atılmaya teşvik edildiler. Devlet tarihinde ilk kez evli kadınların nerede ve ne işte çalışacakları düzenleniyordu. Devlet kadınların çalışabilmesi için alışveriş saatlerini düzenledi, işyerlerinde kadınlar için sağlık olanaklarında ve çocuk bakımında destek sağladı. Kadın Gücü Dayanışma Komitesi adında bir komite bu işlerle ilgilenmek için kuruldu” (German, 2006: 110-111; ayrıca bkz. Grint, 1998: 98).

Ayrıca,

“savaş sırasında kadınların vakitlerinin çoğunu ev işleriyle geçirmeleri beklenmiyordu. Aksine evde fazla iş yapmamaları için teşvik ediliyorlardı. Devlet tarafından işletilen restoranlar, ucuz fiyatlarla sıcak yemek servisi yapıyordu. En azından bir grup kadın işçi için çocuk bakım olanakları sağlanıyordu. Birkaç fabrika, savaş malzemeleri üreten işçilerinin çok zamanını alan sıraya girip, alışveriş yapma işlerini yapması için birkaç eleman işe almışlardı” (German, 2006: 112).

Gerçekten, Hall’un ifadesiyle, “kültür, bir ittifak (razı olmak anlamında) ve direnç arenasıdır. Kısmen de olsa egemenliğin (hegemonya) ortaya çıktığı ve güvence altına alındığı yerdir” (Storey: 2000: 10). Bununla birlikte yakın dönemde yapılan bazı çalışmalar, bu kadınların sadece ev kadınları olmadığını, önemli bir kısmının işgücü piyasasının dışında tutulmuş ya da düşük vasıflı işlerde çalışan işçi kadınlar olduğunu göstermektedir. Örneğin,

15 Örneğin, benzer bir kampanya ile 1943 yılında İngiltere’de de 2 milyon kadın savaş araçları endüstrisinde çalıştırılmışlardır (German, 2006: 111).

“Başka hiçbir resim, kadınların savaş çabalarına katkılarının popüler görüntüsünü Norman Rokwell’in Saturday Evening Post’un kapağında yer alan “Perçinci Rosie”si kadar iyi yansıtamazdı: İş tulumunu giyip “bir süre için” silah fabrikasında çalışan vatansever bir ev kadını. Oysa, tek bir tip Perçinci Rosie yoktu: Liseyi yeni bitirmiş ve ilk işini bulmuş biriydi ya da oğlu orduda olan bir anneydi; savaştan önce çalışan ya da yıllarca ev kadınlığı yaptıktan sonra ilk tam süreli işini bulmuş olan biriydi; bekârdı ya da evliydi, beyaz ya da siyah ya da İspanyol kökenli, orta sınıf ya da işçi sınıfı üyesiydi. Bu kadınların yaşadıklarını benzer hale getiren şey, kendilerine (ve tüm ülkeye) “bir erkeğin işini” yapabildiklerini ve daha iyisini yapabildiklerini kanıtlamak oldu” (Honey, 1985: 19).

O halde, kadınların ev işleri, çocuk bakımı gibi ücretsiz işgücü olarak ya da sekreterlik gibi değeri düşürülmüş ücretli işlerde çalışmalarının, kapitalist sistemin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, var olan kadın imajını maharetle kullandığı kültürel bir tasarıma bağlı olduğunu ve kapitalist sistemin, yine değişen koşullar nedeniyle yeni bir tasarımla, kültür aracılığıyla, kadınları çalışma yaşamına dâhil etmek için her türlü toplumsal yapıyı, yeniden düzenleme becerisine sahip olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle, kadın işgücünün işgücü piyasasına dâhil olup olmayacağına ilişkin düzenlemelerin, bilinçli ve planlı bir biçimde, hâkim güçler tarafından tasarlandığı ve belirli bir ideolojik olguyu yansıttığını ileri sürmek mümkün görülmektedir. II. Dünya Savaşı’nda yaşanan örnekler de göstermektedir ki, kadın işgücünün iş hayatında yer alması, sosyal yaşamda ve aile yaşamı içerisinde kendiliğinden sorun yaratmamaktadır. Aksine, sorun, kadınların işgücü piyasası dışında tutulmalarına neden olan toplumsal cinsiyetten, diğer bir deyişle toplumsal yapıdan ve toplumsal rollerden, kaynaklanmaktadır ve yeri geldiğinde kadın emeğinin iş yaşamında yer alması için teşvik edici ve düzenleyici önlemler de alınabilmektedir. O halde, diğer zamanlarda kadın emeğinin özellikle işgücü piyasasında yer almaması ya da işgücü piyasasında yer alsa bile belirli bazı işlerde çalışması için özellikle engelleyici ve zorlaştırıcı önlemler alındığı ya da algıların bu amaçla manipüle edildiğini ileri sürmemek için hiçbir neden bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kadınların işgücü piyasasındaki aktif rolünün kapitalizmin hâkimiyetini arttırmasıyla birlikte, Marx’ın söz ettiği “yedek işgücü ordusunu” oluşturmak olduğunu düşünmek gerekir. “Perçinci Rosie” örneğinin bir başka özelliği ise, kadın işgücünün savaş döneminde fabrikalara çekilmesi için yürütülen kampanyaların ve yine bu kadınların savaş sonrasında evlerine gönderilecek olmasının ya da hizmet sektöründe çalıştırılmalarının planlı bir hareketin sonucu olduğunu göstermesidir. Gerçekten, Perçinci Rosie kampanyasının etkin bir biçimde yürütülmesi görevini üstlenmiş olan dönemin medyasında (özellikle gazetelerde) çalışan kadınlar hakkında “sevdiklerini geri getiriyor olma umuduyla teşvik edilmekteydiler. Sevdikleri eve döner dönmez, elbette, bu şekilde çalışmalarına hiçbir neden kalmayacaktı” anlamına gelen bir

söylem kullanılmıştır (Honey, 1985: 126). Yine, kadınların eşlerine ya da sevgililerine yardımcı olan müşfik ve himayeci konumlarının nasıl içselleştirildiği kendi ifadelerinde açık bir biçimde görülmektedir: Örneğin, “Bir perçinci, azimle görevini tamamlar ve üzerinde çalıştığı uçağı zihninde şöyle işaretler: Adolf’a Eddie tarafından iletilmek üzere Alice’den” (Honey, 1985: 126). Aynı şekilde, bir savaş uçağında elektrik teknisyeni olarak çalışan ve üzerinde çalıştığı cihazların görüntüsünü elmasa benzeten bir kadın şunu söylemektedir: “Bunlar, belki de mücevher olarak bir kadının bir erkeğe verebileceği küçük şeyler; ama savaşta, tıpkı aşkta olduğu gibi, küçük şey yoktur” (Honey, 1985: 126). Perçinci Rosie’ler hakkında yapılan bu yayınlar ve onlarla yapılan görüşmeler Perçinci Rosie’lerin nasıl bir duygu dünyasının içine çekildiklerini ve bunu nasıl içselleştirdiklerini açık bir biçimde göstermektedir. Dolayısıyla, Perçinci Rosie’lerin, hepsi değilse bile büyük bir çoğunluğunun, kendilerini ülkeleri için savaşan erkeklerine yardımcı olan eş, sevgili ya da anne olarak gördüklerini ileri sürmek mümkündür. Gerçekten, Perçinci Rosie kampanyası sırasında medya, kadınların bu çalışmalarının bir süreliğine ve vatanseverlik amacıyla yapıldığının altı sürekli olarak çizmektedir. Örneğin, “önde gelen gazeteler ve dergiler, bu dönem boyunca istihdam edilen kadınların “kendini feda eden” [ancak] savaşın sonunda geleneksel kadın uğraşlarına geri dönecek olan vatanseverler olarak tarif etmektedir” (Gordy, 2004: 82). Dolayısıyla hâkim ideoloji, kadınları savaş sonunda tekrar evlerine gönderileceklerinin de altını çizerek göreve çağırmıştır. Ancak, bu kampanyaların ve toplumsal cinsiyetin sendika yöneticilerini de derinden etkilediği ve bu kişileri de bu planlı hareketin bir parçası haline getirdiği görülmektedir. Örneğin,

“...savaş yılları, sendika liderlerinin kadın konularında hala eski kafalı olduğunu gösterdi. 1942’deki TUC’un [İngiliz İşçi Sendikaları Federasyonu] Kadın Danışma Kurulu savaş sonrası planlarında, evli kadınların savaştan sonra işlerini bırakmaları ve kadınların hizmet sektöründeki çalışmalarının artırılması gerektiği yer aldı” (German, 2006: 143).

Perçinci Rosie örneğinde de görülebileceği gibi cinsiyete bağlı işbölümü ve buna bağlı olarak cinsiyete bağlı işgücü talebi gerektiğinde sistem tarafından ortaya çıkarılabilmekte ve yine sistem tarafından ortadan kaldırılmaktadır. Burada esas üzerinde durulması gereken nokta cinsiyete bağlı işbölümünün sağlanması için ideolojik aygıtlarının, özellikle de kültürün ve kültürel aktarım mekanizmalarının, kullanılmakta olduğudur.

II. Dünya Savaşının kazanılmasıyla birlikte, artık ihtiyaç kalmadığından ve işlerin asıl sahipleri olan erkekler geri döndüğünden, Perçinci Rosie’lerin de eve dönmesi gerekmiş ve bu yönde yeni bir kampanya başlatılmıştır: “Kadınların yeniden yuvaya geri dönmesi için geniş bir kampanya başlatıldı. Yeniden güçlü bir şekilde diriltülen ev kadını [efsanesi] zevcelik, analık ve tüketicilik rollerini yüceltmeyi getirdi. Kadınların çalışmasını kolaylaştırmak üzere kurulan kreş ve çocuk yuvaları da ... A.B.D’de bu yıllarda kapatıldı” (Kayhan, 1999: 28).

Dolayısıyla, savaş döneminde kadınları türlü kampanyalarla işgücüne dâhil eden hâkim ideoloji, savaşın kazanılmasıyla birlikte yine kadınları eski durumlarına geri döndürmek üzere bir kampanya başlatmıştır. Savaş sonrası dönemde yapılan bu kampanyada kadının yerinin evi olduğu, iyi bir eş ve iyi bir anne olma yükümlülüğünün bulunduğu ve asıl işinin ev işleri olduğu tekrar hatırlatılmıştır.

Bu süreç içerisinde Perçinci Rosie'lerin önemli bir bölümünün (yaklaşık % 95'inin), savaşın başında planlandığı gibi zorla işten çıkarıldıkları görülmektedir. Dolayısıyla, savaş döneminde işe alınan 5 milyon kadın, bütün direnmelerine rağmen işten çıkarılmışlardır. Üstelik kadınlar dâhil, Amerikan toplumunun büyük bir çoğunluğu da, işlerin erkeklere ait olduğunu ve bunun, erkeklere ait ahlaki ve yasal bir hak olduğunu düşünüyordular. (Weatherford, 2010: 263) Zaten, "Perçinci Rosie deyimi, anlam olarak kadınların yerlerinin normalde ev olması gerektiğini bize hatırlatırken aynı zamanda da özellikle üretim endüstrisi işlerindeki gibi belirli işlerde alışık olunmayan bir karakteri simgelemektedir" (Runte ve Mills, 2003: 3). Bununla birlikte, işgücü piyasasından ayrılmayı reddeden kadınların, 1947 yılından itibaren Pembe Yakalı Hizmet Sektörü işçisi "Pamela"lara dönüştürüldüğü de görülmektedir (Weatherford, 2010: 256).

Perçinci Rosie kampanyası, hâkim ekonomik sistem olan kapitalizm tarafından kadınların "bir yedek işgücü ordusu" olarak tanımlanmış olduklarına dair çarpıcı bir örnek olarak kabul edilmelidir. Gerçekten, cinsel ideoloji ve buna bağlı olarak toplumsal cinsiyeti etkin bir şekilde kullanan sistem, yeri geldiğinde bütün bunları, çok kısa bir süre içerisinde alt-üst ederek kendi çıkarları doğrultusunda yeniden biçimlendirebilmiştir.

Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı, niteliği gereği olağanüstü bir dönemdir ve böyle bir dönemde bütün bir ulus, bir var olma ve bir ölüm-kalım mücadelesi vermektedir. Dolayısıyla, Perçinci Rosie kampanyasının sadece olağanüstü bir döneme ait sıra dışı bir örnek olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı'nın diğer baş aktörü olan Almanya'daki kadınların durumunu da incelemek yararlı olacaktır.

Nazi İdeolojisi'nde Kadınlar

II. Dünya Savaşı'nda A.B.D (ve kısmen İngiltere'de) etkin bir biçimde kullanılan Perçinci Rosie kampanyasının bir benzeri Nazi Almanyası'nda yaşanmamıştır. Savaşı kendi sınırlarında sürdürmek durumunda olmayan A.B.D'nin tam tersine, Almanya savaşı kendi sınırlarında sürdürmesine rağmen savaşın sonlarına kadar, Nazi İdeolojisi ile örtüşmediği için, kadın işgücünden yararlanmayı tercih etmemiştir.

Nazi İdeolojisinde kadının toplumsal cinsiyeti 3 K (Kinder, Küche, Kirche) (Çocuk, Mutfak, Kilise) ile belirlenmiştir. Bu nedenle kadınların asli görevi, sağlıklı bir toplumun temel yapı taşı olan ailenin ve buna bağlı olarak gelecek nesillerin korunması ve gelecek nesillerin yetiştirilmesi olarak belirlendiğinden, kadınların

sağlıklarına herhangi bir zarar gelmemesi için özellikle üretim endüstrisinden uzaklaştırıldıkları görülmektedir (Bundraß vd. 2005: 12; Gupta, 1991). Dolayısıyla, Nazi ideolojisinin keskin bir biçimde kadın-erkek ayrımına dayanan cinsel ideolojiyi benimsemiş olduğu ileri sürülebilir. Gerçekten, Hitler'in de ifade ettiği gibi, "Doğanın ve ilahi takdirin harikuladeliği, her iki tarafın da doğanın nizamına uygun olarak işlevlerini getirdiği sürece iki cins arasında bir çatışmanın çıkmayacak olmasındandır" (Gupta, 1991: WS 43).

Özellikle, Nazi dönemindeki hükümet politikaları açık bir biçimde kadınların ev kadını ve anne kimliklerini ön plana çıkarmaktadır. Kadınların çalışma hayatından uzak tutulmaları için çalışmayan kadınların ailelerine sağlanan kolaylıklar ve çalışmak isteyen kadınlara getirilen zorluklar Nazi İdeolojisi'nin kadına bakışının anne ve ev kadını sınırları içerisinde olduğunu göstermektedir. Örneğin,

"[Nazi yönetimi] geniş aileleri desteklemek için birçok olumlu tedbiri kullanmıştır: vergi avantajları, devlet istihdamında evli erkeklerin tercih edilmesi, işgücü piyasasından kadınların uzaklaştırılması için getirilen kurallar, çocuklar için ayrılan ödenekler ve evli çiftlere tanınan haklar." (De Grand, 2004: 64).

"Çeşitli madalyalar, vergi kolaylıkları ve diğer ayrıcalıklar anneler için tanımlandı. 1933 yılının yazı kadar erken bir dönemde, kadınları kazançlı işgücü piyasasından uzaklaştırmak ve evliliklerin ve doğumların desteklenmesi için özel bir evlilik borçlanması uygulaması başlatıldı. Bu faizsiz borçlanma, ırk olarak birbirine uygun çiftlerin evlenmelerinin sağlanması ve borç ödenene kadar kadınların çalışmayacaklarına söz vermeleri nedeniyle etkili bir araçtı" (Gupta, 1991: WS 41).

Kadınlar, ücretli olarak çalışsalar bile Nazi ideolojisine göre erkeklerin yapmasının hoş karşılanmadığı işleri yapmalıydı¹⁶. Örneğin, Bormann¹⁷ Ley'e¹⁸ gönderdiği notta şunları söylemektedir:

"... Führer [Adolf Hitler] bütün restoranlarda çalıştırılan garsonların kullanılmalarıyla ilgili bir sınır görmek istiyor. Führer'in görüşüne göre, garsonun yaptığı gibi bir iş, erkeklerden daha çok kadınlara ve kızlara uygundur." (De Grand, 2004: 34).

1934 yılı Eylül ayında Nasyonal Sosyalist Kadınlar Örgütü toplantısında yapmış olduğu konuşmada, Hitler kendi zihnindeki ve dolayısıyla Nazi İdeolojisi'ndeki kadın imajının açık bir betimlemesini yapmaktadır:

¹⁶ Savaşın hemen öncesinde (1939) Alman işgücünün % 37'si kadınlardan oluşmaktaydı. Ancak kadınlar daha çok tüketim malları (tarım ve tekstil gibi) üretiminde çalışmaktaydı (De Grand, 2004: 77). Bu oran yüksek görünebilir ancak erkeklerin önemli bir bölümünün o dönemde askere alınmış olduğu unutulmamalıdır.

¹⁷ Martin Bormann. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (Nazi Partisi) sözcüsü ve Hitlerin Özel Sekreteri.

¹⁸ Robert Ley. Alman Çalışma Cephesi'nin (DAF) başkanı.

“Eğer erkeğin dünyasının devlet olduğunu, erkeğin dünyasının yükümlülükleri ve toplumu için gösterdiği mücadele olduğunu söylersek, kadının dünyasının, dünyası kocası, ailesi, çocukları ve evi olduğu için, daha küçük bir dünya olduğunu söyleyebiliriz. Ama hiç kimse küçük dünyayı bakıp gözetmezse, büyük dünya nasıl var olabilir? Kendi yaşamlarının merkezi olan küçük dünyayla ilgilenme görevini hiç kimse üstlenmezse, büyük dünya varlığını nasıl sürdürebilir? Hayır, büyük dünya bu küçük dünyaya dayanmaktadır. Eğer küçük dünya güvende değilse, büyük dünya yaşayamaz” (Mason, 1996: 131).

Dolayısıyla dönemin Nazi ideolojisi, kadınların toplum içindeki rollerin ne olması gerektiğinin örneklerini çok açık bir biçimde vermektedir. Ancak, savaşın yaklaşmasıyla birlikte, Nazi İdeolojisi'nin önde gelen temsilcilerinin olumsuz tavırlarına karşı bazı bürokratlar, önce kadınların “zorunlu çalışmaları” için bir düzenleme yapmak istemişler, ancak bu düzenleme ideolojik nedenlerle yumuşatılmış ve evli kadınların zorunlu çalıştırılmayacağı kuralı nedeniyle, birçok genç kızın evlenmeyi tercih etmesi sonucunda çağrı “gönüllülük” üzerine kurgulanmış ama bu çağrı da 1944 yılına kadar sadece 300.000 kadından olumlu karşılık bulmuştur¹⁹ (De Grand, 2004: 76). Gerçekten, Nazi İşçi Örgütleri ve “Zorunlu İşgücü Servisi”nin, daha fazla kadının işgücü piyasasına çekilmesi talepleri, Nazi İdeolojisi'nin kadınlarla ilgili temel görüşü nedeniyle başarılı olamamıştır. Çünkü Hitler, cephede bulunan askerlerin morallerinin bozulacağı endişesiyle bu önerilere karşı çıkmıştır (De Grand, 2004: 76 – 77). Bu durum şaşırtıcı gelmemelidir çünkü Hitler, Nazi Yönetiminin başından itibaren, kadınların geri planda olması gerektiğini, kadınların Alman toplumuna karşı üstlenmiş oldukları yükümlülüğün temelde iyi bir eş ve iyi bir anne olmak olduğunu sürekli olarak vurgulamaktadır.

Bu görüş çerçevesinde Nazi Yönetimi, başından itibaren, genç kızlara Alman Irkı için değerli oldukları, çünkü biyolojik olarak erkekleri tamamlayıcı parçalar oldukları fikrini benimsetmeye çalışmıştır. Bu nedenle de, on yaşından itibaren kız çocukları, çocuk bakımı²⁰ ve ev işleri gibi kadın işi olarak kabul edilen konularda eğitim almaya başlamışlar ve erkek işi olarak görülen, politika, entelektüel bilgi gibi konulardan özellikle uzak tutulmuşlardır. Bu genç kızlara, erkeklere sorgusuz sualsiz boyun eğmeleri telkin ediliyor, böylelikle ulusun tarım ve endüstri politikalarında önemli bir rol oynamamalarının sağlanıyordu (Kater, 2004: 231).

¹⁹ Dönemin savaş endüstrisinden sorumlu bakanı olan Speer, “Savaş çabalarında Alman kadınlarını seferber etmede tamamen başarısız olduğumuzu kaydetmeliyiz” (Mason, 1996: 201) demektedir.

²⁰ Savaşın büyük bir nüfus kaybı ile kazanılacağı öngörüldüğünden, Hitler'in zihninde savaş sonunda saf ırkı temsil eden seçkin erkeklerin çok eşliliğine izin verilmesi de vardı. Zaten, Nazi ideolojisi kadınları anne ya da potansiyel anne olarak görüyordu (Gupta, 1991: W 41).

Nazi ideolojisi, savaşın en zorlu dönemlerinde bile kadınlarla ilgili görüşlerini sürdürmekte kararlı davranmıştır. Alman endüstrisinin belkemiğini oluşturan genç erkeklerin kitleler halinde askere alındığı dönemde ve hatta Polonya'nın işgalinden sonra sıra Fransa'ya geldiğinde, komutanların ve bürokratların bütün taleplerine ve serzenişlerine rağmen kadınların, özellikle savaş endüstrisine çekilmeleri için önerilen aile yardımlarının azaltılması, evlenme borçlarının taksitlerinin yükseltilmesi gibi tedbirler şiddetle reddedilmiştir (Mason, 1996: 178 – 207). Gerçekten komutanların ve bürokratların bütün bu taleplerine karşın, dönemin ekonomi ve polis bakanı aynı zamanda da hava kuvvetleri komutanı olan Göring, 04 Temmuz 1940'da, böyle bir kararnameyi imzalamayacağını bildirmiştir. Göring söz konusu kararnameyi imzalamamasının gerekçesini, böyle bir hareketin nüfusun genelinde huzursuzluk yaratabilecek olması ve zaten ellerinde yeteri kadar savaş esiri olduğu için herhangi bir işgücü (manpower) sıkıntısının da bulunmaması olarak açıklamıştır²¹ (Mason, 1996: 200).

Ancak, kadınların çalıştırılmaması, çünkü ihtiyaç duyulan anneler olara sağlıklarının korunması gerektiği yönündeki tutum, Alman Ordusunun Kızıl Ordu karşısında çekilmeye başlamasıyla birlikte yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Yine de, bu dönemle bile Nazi İdeolojisi'nin, çalıştırılacak kadınların belirlenmesinde etkin bir rol oynadığı gözden kaçmamaktadır. Zira, 17 – 45 yaş arasındaki kadınların, kayıt altına alınıp savaş endüstrisinde ya da başka bir tür işte çalışmalarını engelleyen bir aile sorumluluklarının olup olmadığının belirlenmesi zorunlu hale getirilmiştir (Mason, 1996: 201). Görüldüğü gibi, savaşın son dönemlerinde her ne kadar, bir zorunluluk olarak kadın işgücü fabrikalara çekilmek istense de, öncelik halen kadınların üstlenmiş olduğu kadın işleri ve aile sorumluluğuna verilmektedir. Bu durum da, Nazi İdeolojisi'nin kadının konumu hakkındaki görüşlerini ısrarla sürdürdüklerinin en açık göstergesidir.

II. Dünya Savaşı'nın diğer bir önemli aktörü olan Almanya'da yaşayanlar ile Perçinci Rosie örneği açık bir biçimde çalışmaktadır. Her ne kadar, her iki ideolojinin de kadınlar hakkındaki temel düşünceleri hemen hemen aynı olsa da, ABD'deki hâkim ideoloji ve ekonomik sistem, hiç tereddütsüz bir biçimde, kadınları kullanabilme konusunda başarılı olmuştur.

²¹ Göring'in bu düşüncesini Hitler de paylaşıyor ve kadınların özellikle savaş endüstrisinde çalışmalarına şiddetle karşı çıkıyordu. Hatta Hitler'e göre, Almanya'nın mutlak zaferi ile ihtiyaç duyulan yabancı işgücü (esirler) elde edilecekti çünkü “ [Almanya] kadınlara uygun olmadığı kabul edilen bütün işlerden bütün kadınları ve kızları çıkartacak bir konumda olmalıydı” (Mason, 1996: 201). Ancak beklenen mutlak zafer gerçekleşmemiş ve yaşları 16 yaşından 20'li yaşların ortalarına kadar olan genç kızlar savaşın sonlarına doğru orduya alınmaya başlamıştır. 1945 baharı itibarıyla Alman Ordusunda 10 milyon erkek ve yarım milyon genç kız bulunmaktadır (Kater, 2004: 233).

Sonuç

Kadınların çalışma yaşamında erkeklere göre eşit olmayan koşullar altında olmalarının nedeni ataerkil toplumsal yapı kadar kapitalist üretim ilişkileridir. Bu çalışmada da, ileri sürülüp tartışıldığı gibi, kapitalizm toplumsal cinsiyeti etkin bir biçimde kullanarak kadınları bir yedek işgücü ordusu olarak konumlandırmış bulunmaktadır. Her ne kadar, bazı görüşler, kadın işgücünün yedek işgücü olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını ileri sürse de (German, 2006: 116 – 120), bu çalışmada verilen örneklerde de görülebileceği gibi kadın işgücü gerektiğinde kapitalist sistem tarafından yedek işgücü ordusu olarak etkin bir biçimde kullanılabilir.

Cinsel ideolojiyi ve toplumsal cinsiyeti kapitalizmin etkin bir biçimde kullanması sonucunda ortaya çıkan cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliği, çalışmanın kendisinin ve bazı işlerin kadınlara uygun olmadığı iddiasının yanı sıra kadınların geleneksel olarak sahip oldukları roller nedeniyle de yeterince verimli olamadıkları görüşüne dayanmaktadır. Bu eşitsizliğin kaynağının ataerkil toplumsal yapıdan mı kaynaklandığı, yoksa kapitalizme bağlı olarak gelişen üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak mı ele alınması gerektiği üzerinde durulması gereken bir konudur. Cinsiyete bağlı işgücü eşitsizliğine kaynaklık eden toplumsal cinsiyet kavramının kaynağı tartışmalı olmakla birlikte bu eşitsizliğin, ataerkil toplumsal yapıya bağlı olarak ortaya çıkmasının yanı sıra kapitalizm tarafından da şiddetlendirildiği görülmektedir. Özellikle, aynı işi aynı verimle yapan kadın ve erkek işgücü arasındaki ücret ve diğer kazanç eşitsizliklerinin yanı sıra, bazı işlerin kadın işgücüne uygun olmadığı görüşü ya da kadınların ücret almadan yaptıkları bazı işlerin kadınların doğası gereği asli işleri olduğu düşüncesi, kadınların uğradığı haksızlıkların, erkeklere göre, daha da artmasına neden olmaktadır.

Kapitalist sistem açısından emek, piyasada fiyatı olan her hangi bir üretim faktöründen başka bir şey değildir. Dolayısıyla kapitalist üretim ilişkilerinde emek alınıp satılan bir ticari metaya kolaylıkla dönüştürülebilmektedir. Bunun sonucunda, insan emeğinin sarf edilmesini gerektiren herhangi bir çabanın değeri de, piyasada kendisine ödenen fiyatla, bir başka deyişle ücret miktarı ile ölçülmektedir. Kadın işgücünün yaygın sömürü biçimlerinden biri de kadın emeğinin, ev işleri söz konusu olduğunda değersizleştirilmesi ve ev işleri ücret karşılığı yapılmadığı için, piyasa ekonomisi açısından dikkate alınmamasıdır. Oysa kadınlar, ücret almadan ev işlerini yürüterek sonuçta ekonomik sisteme de yarar sağlamaktadır. Gerçekten, kadınlar hem evde ücretsiz olarak çalışıp hem de erkekleri yeniden çalışmaya hazırlayarak ekonomik sisteme üstü örtülü bir biçimde katkıda bulunmaktadır.

Perçinci Rosie ve Nazi Almanyası örneklerinde de görülebileceği gibi, kadınların işgücü piyasasında yer alıp almamaları hâkim ideolojinin kararına ve ihtiyaçlarına bağlıdır. Perçinci Rosie örneğinde, hâkim ideoloji, kadınların işgücü içerisinde yer alabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapabilmemiş, Nazi Yönetimi ise bu

tip düzenlemeleri yapmak konusunda son derece isteksiz davranmıştır. Üstelik, II. Dünya Savaşı'nın ABD'nin sınırlarında değil de, bütün şiddetiyle Almanya Sınırlarında yaşanmakta oluşu da dikkate alındığında, Perçinci Rosie örneğinin, bir ülkenin savaşı kazanma mücadelesinde gösterebileceği doğal bir refleksten daha fazlasını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Perçinci Rosie Kampanyası'nın Westinghouse Fabrikası'nda asılan bir afişle başladığı ve ABD savaş sanayinin özel sektör girişimlerinden oluştuğu hatırlandığında, Perçinci Rosie Kampanyasının kapitalizmin eseri olduğunu ileri sürmek mümkün olmaktadır.

Perçinci Rosie örneğinin, kampanyanın öncesi ve sonrası dikkate alındığında, kadınların Marx'ın söz ettiği üç tip yedek işgücü ordusuna da uygun bir biçimde konumlandırıldıkları görülmektedir. Öncelikle kadınlar, ihtiyaç duyulduğunda işgücüne, erkeklerin işlerini üstlenmek için, kolaylıkla dâhil edilebilmiştir. Dolayısıyla, daha önce işgücüne dâhil olmayan kadınlar ilk kez ücretli çalışma fırsatını, o dönemde işgücü piyasasında bulunan kadınlar ise, daha önce cinsel ideolojiye bağlı olarak dışlanmış oldukları “erkek işlerini” yapma fırsatı bulmuşlardır. Kısacası bu kadınlar, Marx'ın tarifine uygun olarak öncelikle “gizli yedek işgücü ordusunu” oluşturmuşlardır. Savaşın sona ermesiyle birlikte, daha önce işgücü piyasasında yer almayan ya da sadece kendilerine uygun görülen işlerde çalışmış bulunan kadınların bir kısmını, ev kadınlığına ya da eski işlerine geri döndürmek mümkün olmamıştır. Bunun sonucu olarak da bu kadın işgücü, yine Marx'ın tarifine uygun olarak gezgin ya da durgun yedek işgücü ordusuna doğru bir değişim göstermiştir. En az erkekler kadar çalışma gücüne sahip olduğunu fark eden ve işgücü piyasasından çekilmeyi reddeden kadınlardan iş bulamayanların “durgun işgücü ordusunu”, iş bulanların ise, çoğunlukla hizmet sektöründe ve esnek çalışma biçimlerinde istihdam edilmeye başlanması nedeniyle, gezgin işgücü ordusunu oluşturdukları görülmektedir. Dolayısıyla, kadın işgücünün dezavantajlı durumunun sadece ataerkil toplumsal yapıdan kaynaklanmadığını, aynı zamanda da hâkim ekonomik sistem tarafından etkin bir biçimde kullanılan ideolojik aygıtların etkisiyle ortaya çıktığını ileri sürmek mümkündür. Gerçekten, kadının, zayıf ve korunmaya muhtaç bir doğasının bulunduğu yanı sıra eve ait olduğu düşüncesinin altını ısrarla çizen hâkim ideoloji ve bunu kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için etkin bir biçimde kullanan kapitalizm, ihtiyaç duyduğunda, kadın işgücünü işgücü piyasasına çekecek aygıtları devreye sokmaktadır. Diğer bir deyişle, Perçinci Rosie örneğinde de görüldüğü gibi, kapitalist sistem kendi çıkarları doğrultusunda kadın emeğini görmezden gelebilmek ve yine kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli propaganda araçlarıyla kadın emeğini göreve çağırabilmek konusunda son derece başarılıdır.²² Dolayısıyla, kadının üretim sürecinde ve buna bağlı olarak ekonomik yaşamda kısıtlı bir biçimde yer alması gerektiği yönündeki

22 Benazus'un ifadesiyle “Bir insana baskı ile yaptıramadığınız bir şeyi, ancak kendi kimliğinden yansıyan gönüllülüğü ile yaptırabilirsiniz” (Benazus, 2008: 202).

görüş sistem tarafından dayatılırken, ihtiyaç duyulması halinde yine kadınların üretim sürecinde ve ekonomik yaşamda yer alması söz konusu olabilmektedir. Oysa, bu ayırım tamamen hâkim sistemin ideolojik aygıtlarının ortaya çıkardığı yapay bir ayırımdır. Fiziksel zayıflığı bulunduğu ileri sürülen kadın işgücünden yeri geldiğinde erkek işgücü ile aynı şartlarda yararlanılması ve sosyal yaşamın buna uygun düzenlenmesi mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, cinsiyet temelli işbölümünün doğal olmadığını, yapay bir arka planının bulunduğu kabul etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Akyüz, Yılmaz (1980), **Emek Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 441.

Ansal, Hacer (1989), “Kapitalist Üretimde Cinsiyetçilik”, **11. Tez: Marksizm ve Feminizm**, Sayı: 1989/1, ss. 8 – 22.

Berberoglu, Berch (2009), **Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif**, (çev. Can Cemgil), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Benazus, Hanri (2008), **Geçmişten Günümüze Kadınlar ve Kadınlarımız**, İstanbul: Bizim Kitaplar.

Bora, Aksu (2005), **Kadınların Sınıfı**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bundraß, L.; Scherner, J. Ve Streb, J. (2005), “Demystifying the German “Armament Miracle” During World War II. New Insights from the Annual Audits of German Aircraft Producers”, **Economic Growth Center, Center Discussion Paper No. 905**, Yale University, (<http://www.econ.yale.edu/~egcenter>), 25.08.2010.

Carr, Charlotte (1943), “Conversion from Manpower to Womanpower in Industry”, **Proceedings of the Academy of Political Science**, Vol. 20, No. 3, May.

De Grand, Alexander J. (2004), **Fascist Italy and Nazi Germany: The Fascist Style of Rule**, 2nd Edition, New York: Routledge.

Doyle, Jack,(2009), “Rosie the Riveter, 1942 – 1945”, PopHistoryDig.com, February 28, 2009, (<http://www.pophistorydig.com>), 27.08.2010.

Ecevit, Yıldız (2000), “Çalışma Yaşamında Kadın Emeginin Kullanımı ve Kadın-Erkek Eşitliği”, **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, TÜSİAD Yayın No: T/2000-12/290.

Ecevit, Yıldız (1989), “Kadın Dayanışması ve Kadın Örgütlenmeleri”, **11. Tez: Marksizm ve Feminizm**, Sayı: 1989/1, ss. 57 – 79.

German, Lindsey (2006), **Cinsiyet Sınıf ve Sosyalizm**, (çev. Yıldız Önen), İstanbul: Babil Yayınları.

Giddens, Anthony (2005), **Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş**, (çev. Ülgen Yıldız Battal), Ankara: Phoenix Yayınevi.

Gordy, Laurie L.; Hogan, Jennifer Ve Pritchard, Alice (2004), “Assessing “Herstory of WWII: Content Analysis of High School History Textbooks”, **Equity & Excellence in Education**, Vol. 37, ss. 80 – 91.

Grint, Keith (1998), **Çalışma Sosyolojisi**, (çev. ve ed. Veysel Bozkurt), İstanbul: Alfa Basım Yayın.

Gupta, Charu (1991), “Politics of Gender: Women in Nazi Germany”, **Economic and Political Weekly**, Vol. 26, No. 17, WS40 - WS48.

Hartmann, Heidi (2006), **Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği**, (çev. Gülşad Aygen), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hegarty, Marilyn E.(2008), **Victory Girls, Khaki-Wackies and Patriotutes: The Regulation of Female Sexuality During World War II**, New York: New York University Press.

Helmbold, Lois Rita Ve Schofield, Ann (1989), “Women's Labour History, 1790-1945”, **Reviews in American History**, Vol. 17, No. 4, December, ss. 501-518.

Honey, Maureen (1984), **Creating Rosie the Riveter: Class, Gender, and Propaganda during World War II**, 2nd Edition, The University of Massachusetts Press.

Karadeniz, Oğuz (2011), “Türkiye’de Atipik Çalışan Kadın ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik”, **Çalışma ve Toplum**, 2011/2, Sayı: 29, ss. 83 – 127.

Kater, Michael H. (2004), **Hitler Youth**, Harvard University Press.

Kayhan, Fatma (1999), **Feminizm**, İstanbul: BDS Yayınları.

Kesiriklioğlu, Fatma, “Küreselleşme Bağlamında Değişen Cinsiyet Kavramı”, **Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 2, (http://www.paradoks.org/old/makale/yil2_sayi2/fkoglu.pdf), 10.03.2009.

Koray, Meryem (2011), “Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları”, **Çalışma ve Toplum**, 2011/2, Sayı: 29, ss. 13 – 54.

Kottak, Conrad Philip (2000), **Cultural Anthropology**, McGraw Hill.

Marx, Karl (2003), **Kapital**, Cilt: 1, (çev. Alaattin Bilgi), 3. Basım, Ankara: Eriş Yayınları.

Marx, K.; Engels, F. Ve Lenin, V.I. (2003), **Kadın ve Marksizm**, (çev: Ö. Ufuk), 8. Basım, İstanbul: Sorun Yayınları.

Mason, Tim (1996), **Nazizm, Fascism and the Working Class**, Reprinted Edition, Cambridge University Press.

Niktin, P. (2006), **Ekonomi Politik**, (çev. Hamdi Konur), 8. Basım, Ankara: Eriş Yayınları.

Omay, Umut (2011), “Kadınlar ve Yedek İşgücü Ordusu: Perçinci Rosie Örneği”, **12. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Bildiriler Kitabı**, Türk-İş Yayınları, ss. 250 – 274.

Pelizzon, Sheila Margaret (2009), **Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme**, (çev. İhsan Ercan Sadı ve Cem Somel), Ankara: İmge Kitabevi.

Runte, Mary Ve Mills, Albert J. (2003), “I Loved Lucid: The Cold War, Feminism, And The Ideation Of The American Family”, **Critical Management Studies Conference 3 (Cold War Stream)**, University of Lancaster, July.

Scott, Joan W. (2007), **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, (çev. Aykut Tunç Kılıç), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Slattery, Martin (2007), **Sosyolojide Temel Fikirler**, (çev. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz), İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Storey, John (2000), **Popüler Kültür Çalışmaları: Kuramlar ve Metotlar**, (çev. Koray Kardeşahin), İstanbul: Babil Yayınları.

Ulutaş, Çağla Ünlütürk (2009), “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 21, ss. 25 – 40.

Wallerstein, Immanuel (2009), **Tarihsel Kapitalizm**, (çev. Necmiye Alpay), 5. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.

Weatherford, Doris (2010), **American Women During World War II: An Encyclopedia**, New York: Routledge.

